

Kurs:

Å skrive et essay

Om Montaigne

«Essayskrivinga handlar om å trenga gjennom hindringane både i og utanfor seg sjølv. Målet er ikkje å stadfesta det ein allereie veit, men å vinna ny erkjenning.»

*Essayisten Solveig Aareskjold
i skriveråd til Panorama
(se tekstsamlingen)*

Essaysjangeren er mye friere enn de andre sjangrene, og den gir deg lov til å bruke egne opplevelser og tanker på en helt annen måte enn for eksempel artikkelen. Et essay handler imidlertid ikke om deg som person, men du kan bruke egne opplevelser og tanker for å presentere et emne på en ny og spennende måte. Men hvordan skal du gjøre det?

Å komme i gang

«Grav der du står. Du kan starte kvar som helst og bruke det du har, berre du går vidare på ein smart måte. Picasso sa: Er du i tvil om kva farge du skal bruke, bruk svart. Skriv deg ikkje fram mot din konklusjon, men start med din konklusjon og skriv deg vidare mot noko anna.»

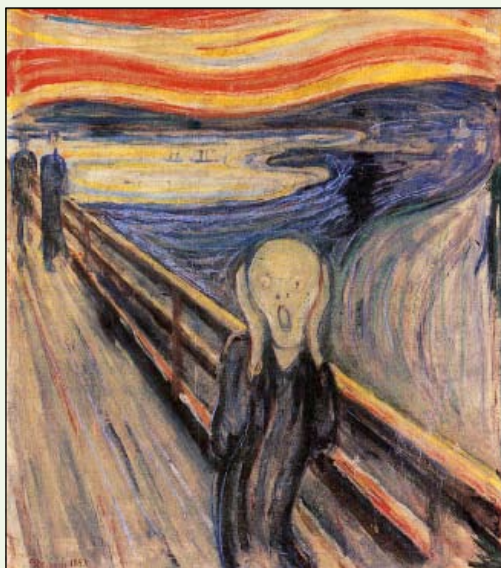
Essayisten Einar Økland

Utgangspunktet for et essay er gjerne at du har sett, lest eller opplevd noe uvanlig. Eller du kan ha sett noe svært vanlig, men vil tenke over det på en ny måte. Poenget er å få fram tanker og ideer du ikke helt vet hvor bærer hen. Du husker kanskje at essay er det franske ordet for forsøk. Det gjelder å komme videre, følge nye spor, gå på jakt. Essayet er sjangeren for å framstille emner i et nytt lys.

Tankekart

Et essay kan handle om alt mulig. Enten du har fått oppgitt et emne, eller du skal finne et tema selv, kan det være lurt å lage tankekart der du skriver ned flere mulige ideer. Tankekart er en fin modell for sjangeren, fordi det utfolder seg i alle retninger med stadig nye greiner – akkurat som essayet.

I sentrum av tankekartet kan du sette en konkret hendelse eller et tema som er viktig for deg: kjærlighet, bedrag, hykleri, oppdragelse, anger, skjønnhet, sorg eller noe helt annet. Et kunstverk (maleri, foto, film eller bok) kan også være et godt utgangspunkt.

Innledning

I begynnelsen av essayet bør du være konkret, og du kan for eksempel skrive om en personlig erfaring. Kanskje har du opplevd en uvanlig episode eller en reiseopplevelse som du kan ta med. Mange essayister tar også utgangspunkt i noe de har hørt eller lest. En variant er å bruke sitat- og ordtakssamlinger. Noter og ta vare på interessante formuleringer du tror du kan få bruk for.

I forbindelse med sitat er det lurt å spørre seg: Hva vil jeg bruke det til? Kan jeg vinkle sitatet på en ny og overraskende måte? Essay handler ofte om å kaste nytt lys over noe kjent. Åpningen bør ikke bli en lang fortelling. Et glimt eller en scene eller en kort replikkveksling er ofte nok. Så kan du bruke dette til å reflektere over det som egentlig er emnet ditt i essayet.

Hoveddel

Et essay virker ofte mer løst komponert enn vanlig sakprosa. Du bør ha en plan, men trenger ikke nødvendigvis fortelle kronologisk eller lage logiske overganger mellom delene. Å lese et essay blir ofte sammenliknet med en spasertur. En går på en sti, ser og opplever stadig nye ting, tar kanskje en avstikker eller en pause, men er samtidig alltid på vei mot et mål. På samme måte er det med et essay. Essayisten har alltid et mål, men også han tar både pauser, avstikkere og rare omveier underveis.

Slike omveier og avstikkere får du for eksempel ved å la assosiasjoner og innfall styre teksten: «Jeg kom plutselig på ...», «Denne hendelsen minner meg om ...». Andre måter å få det til på er ved å

- skifte mellom teksttyper, som sitater, fortellinger, dialoger, skildringer, anekdoter og filosoferinger;
- bruke aforismer og paradokser. En aforisme likner ofte på ordtak og er en kortfattet, fyndig formulering som uttrykker en tanke eller visdom til ettertanke. Eksempler: «Å vite at man intet vet, er også en slags allvitenskap» (Piet Hein), «Den fattige savner mye, den gjerrige savner alt». Paradokser er formuleringer som uttrykker noe (tilsynelatende) selvmotsigende: «Evig eies kun det tapte.» Paradoks brukes for å vekke ettertanke og undring, eller for å uttrykke noe innviklet;
- gi teksten preg av å være en samtale med leseren. Det kan skje ved direkte du-tiltale eller mer indirekte ved at leseren opplever å være med på gåturen. Et essay blir ikke nødvendigvis dialogisk ved at du skriver «du» mange ganger;
- kommentere andre personer og tekster.

Personlig?

Et essay har et tydelig *jeg* i teksten, men pass på at jeget ikke blir overtydlig. Det er andre måter å være personlig på enn å skrive ordet «jeg» mange ganger. Bruk deg selv som eksempel, men unngå å bli privat. Det kan du få til ved å begrense bruken av formuleringer som «jeg mener», «jeg synes». Beskjedenhet er et essayistisk kjennemerke. Du bør altså ikke stå fram som skråsikker.

I tillegg til beskjedenhet er humor og (selv)ironi mye brukt. Slik likner essayet på kåseriet. Humor er et viktig, men også et vanskelig virkemiddel. Husk at ikke alle ler av det samme, og feil bruk av humor kan fort gjøre essayet ditt platt eller skape distanse til leseren.

Jeget kan altså innta flere roller i et essay eller framstille seg selv med flere masker. (Et artig poeng her er at *person* på gresk betyr «maske».) Når du begynner, bør du bestemme deg for hvilken person du vil være. Vil du for eksempel vise deg som beskjeden, bør du forsøke å gjennomføre stilen slik at essayet blir helhetlig. Det samme gjelder hvis du vil være humoristisk, kritisk, selvkritisk, sikker, skeptisk, tvilende eller noe helt annet.

Forslag til arbeidsprosess

Tenkefase

Tenk gjennom om det har hendt deg noe uvanlig i det siste (en reise, en dramatisk hendelse, en forandring i livet ditt, noe du har hørt om, noe du har lest, et bilde, en film eller et kunstverk som du har sett, eller annet som har gjort inntrykk på deg).

Skriv ned

- a et kort referat av hendelsen
- b tanker og assosiasjoner til hendelsen (stikkord)

Spørrefase

Bruk tid på å stille spørsmål til det du har kommet fram til, for eksempel:

- a Hva kan du bruke (noe av) dette til?
- b Hva kan du si med dette (tema eller emne)?
- c Hvordan eller hvorfor er det viktig for deg eller for leseren?
- d Hvilket bilde av deg selv vil du gi (humoristisk, beskjedent, sikkert, tvilende, kritisk ironisk)?
- e Hva kjenner du til av annet stoff om emnet?

Skrivefase

Hvordan skal du skrive? Hvilke av essayets kjennemerker passer det å bruke?

Prøv ut forskjellige måter å begynne på. Du kan begynne med for eksempel

- a den uvanlige hendelsen
- b sitat av andre
- c selve temaet (refleksjon eller tankeeksperiment)

Det er også mange andre spørsmål du kan stille for å komme videre i skrivingen. Skal du fortelle

hele hovedhendelsen med en gang – eller skal du stykke den opp og fortelle porsjonsvis? Hva bør være tydelig, og hva kan være indirekte (mellom linjene) eller usagt?

Hvordan kan du veksle mellom det konkrete og det abstrakte? Hvor passer det å bruke fortellinger, anekdoter, sitat eller ordtak? Hvordan kan du veksle mellom det hverdagslige og det filosofiske? Hva må du gjøre for å gi essayet en samtalende karakter? Skal du stille retoriske spørsmål til leseren? Eller skal du gi inntrykk av at du og leseren har felles forståelse og kunnskaper om emnet?

Flere av rådene i kapittel 2 (se side 36) kan også brukes i forbindelse med essayskriving

I tekstsamlingen kan du lese flere skriveråd om essayet fra tre norske essayister: Karin Sveen, Einar Økland og Solveig Aareskjold

- 1 Noter ned det du ser og opplever i klassens time eller i friminuttet: brokker av en samtale, en lærer, et blikk, en fugl mot vinduet eller noe annet. Hvordan kan noen av disse notatene brukes i et essay?
- 2 Skriv ned assosiasjoner du får til ordet støv. Del assosiasjonsordene inn i grupper og gi gruppene et navn, for eksempel «Støvets sammensetning» og «Symbolske betydninger av støv». Skriv et kort utkast til et essay der du bruker noen av assosiasjonene.

- 3 Fra tale til tekst.
 - a I grupper på fem: Gruppene får hver sitt filosofisk spørsmål som de skal samtale om, for eksempel:
 - Hva er kjærlighet?
 - Hva er hat?
 - Hva er lykke?
 - b Bruk tanker og innspill i samtalen, og skriv et utkast til et essay. Prøv å ta vare på noe av samtaleformen.
- 4 Skriv et essay med utgangspunkt i Mona Lisas smil eller i Hamlet-sitatet på side 71.
- 5 Les diktet på side 395. Formuler din egen opplevelse og tolkning av diktet i et personlig essay.
- 6 I «Skriveråd fra essayister» har Økland og Sveen ulikt syn på om personlig essay egner seg til litterær tolkning. Diskuter synpunktene ut fra dine egne erfaringer med litteraturtolkning.